

POSTOJI LI POSTMODERNISTIČKA SOCIOLOGIJA*

ZYG MUNT BAUMAN
University of Leeds, Leeds

U ovom tekstu autor nastoji utemeljiti pojam postmodernizma i iznalazi da on ima smisla ukoliko zastupa novu samosvijest intelektualca, odnosno, da se ovaj pojam ne može odrediti iz pojma modernizma jer rasprava o postmodernizmu generira vlastiti pojam modernizma.

Koncept postmodernizma javlja se iz svojevršne »krize statusa« suvremenog intelektualca. Ova kriza može se objasniti urušavanjem etnocentrične glorifikacije zapadnjačkog načina života, krizom legitimiteta suvremene države u kojoj procesi sedukcije i represije čine legitimizaciju suvišnom, te dominacijom tržišta u svim sferama življenja. Oslobođanje političkih snaga od ovisnosti o legitimnosti omogućuje oslobođanje od političkog uplitanja, ali ne rezultira slobodom za intelektualnu kreativnost jer s povlačenjem države nastupa novi zaštitnik-i-cenzor: tržište. Tržište postiže ono za što su se intelektualci borili uzalud: pretvara potrošnju informacija u ugodnu i zabavnu razbrigu čime obrazovanje dostiže vrhunac svoje popularnosti i najnižu razinu svoje vrijednosti jer ga prosuđuju novostvoreni standardi intelektualaca.

Postmodernizam stoga proklamira kraj sociologije i socijalne psihologije »kakove ih poznajemo« i označava nove situacije i prodore za ponovno razmatranje i ponovno određivanje zadataka i strategija sociologije i socijalne psihologije. Autor, stoga, smatra da bi sociologiju u uvjetima postmodernizma trebalo od tradicionalne razlikovati ne po procedurama i namjeri sociološkog nastojanja, već po **novom objektu** istraživanja.

Zašto nam je potreban koncept postmodernizma? Na prvi pogled, taj je pojam preopsežan. U onoj mjeri u kojoj on znači obuhvatiti i usmjeriti ono što je novo na sadašnjem stupnju razvoja zapadne povijesti, taj se pojam legitimizira u već postojećim, bolje utemeljenim pojmovima kao što su »post-

* Iz časopisa »Theory, Culture and Society« (SAGE, London, Newbury Park, Beverly Hills and New Delhi). Vol. 5, No. 2-3, (1988), 217-237.

kapitalizam« ili »postindustrijsko društvo«. To su pojmovi koji su dobro poslužili svrsi: oni pobuđuju našu pažnju na ono što je novo i nude stajalište za kontraargumente u korist kontinuiteta. Dakle, je li pojava ideje postmodernizma drugo ime za istu stvar, ili je jednostavno ponavljanje starog spora? Ističe li ona normalni zamor kojim dugotrajna i neodlučna rasprava mora rezultirati? Je li to samo pokušaj da se razbudi sve dosadnija zabava (kao što je Gordon Allport jednom rekao da mi, društveni znanstvenici, nikada ne rješavamo probleme; mi se samo dosađujemo!)? Ako je to tako, onda je ideja postmodernizma jedva vrijedna toga da se o njoj razmišlja, a to je upravo ono što mnogi znanstvenici sugeriraju.

Izvanjska pojavnost ipak vara (a i branioci i omalovažavaoci ideje postmodernizma dijele krivnju za tu zbrku). Pojam postmodernizma može usvojiti i artikulirati različitu vrstu novina od onih starijih, očito sličnih pojmova koji su akomodirani i o kojima se teoretizira. On može legitimizirati svoje pravo na postojanje — svoju kognitivnu vrijednost — samo ako čini ovo: ako generira društveno-znanstvenom raspravom o različitim aspektima iskustava ili ako raspravlja o njima na različite načine.

Smatram da pojam postmodernizma ima svoju vlastitu unutrašnju vrijednost ukoliko znači obuhvatiti i usmjeriti novije iskustvo samo jedne, ali ključalne društvene kategorije suvremenog društva: kategorije intelektualaca. Njihovo novo iskustvo je procjena vlastite pozicije unutar društva, preorijentacija kolektivno ispunjene funkcije i njihove nove strategije. Antonio Gramsci je »organske intelektualce« određene klase nazvao dijelom obrazovane elite koja je izgradila svoj vrijednosni identitet koji pridonosi obrani i dizanju njihove pozicije unutar društva, i ideologiju koja legitimizira njihove ciljeve za autonomijom i dominacijom. Netko može raspravljati o tome do koje su mjere Gramscijevi (1971) »organiski intelektualci« usitinu odgovarali deskripciji; do koje su mjere slikali radije svoje vlastite idealizirane portrete, nego portrete onih koji su im navodno pozirali; do koje su mjere sličnosti svih ostalih klasa prezentirale (nehotice, dakako) žudnju slikara za onim uvjetima rada za koji su intelektualci najbolje pripremljeni. U raspravi o postmodernizmu, uobičajeno hinjenje je odbačeno. Sudionici rasprave pojavljuju se sami u ulozi »organskih intelektualaca«. Pojam postmodernizma ima smisla ukoliko zastupa taj dolazak intelektualaca na scenu.

Drugi način shvaćanja pojma postmodernizma podrazumijeva novu samosvijest intelektualaca — dijela obrazovane elite koji se specijalizirao u stvaranju principa, postavljanju mjerila, formuliranju društvenih zadataka i kriterija svog uspjeha ili neuspjeha. Kao slikarima, romanopiscima, kompozitorima i većem broju znanstvenika prije njih, intelektualcima je sada u središtu pažnje njihovo vlastito umijeće i tehnike, koji se pretvaraju u objekt samo-savršenstva i u temu intelektualnog rada.

Ta implozija intelektualne vizije, može se shvatiti ili kao simptom uzmaka i predaje ili kao znak sazrijevanja. Štoga pokazao razvoj činjenica, rezultat se može interpretirati kao odgovor na rastući osjećaj neuspjeha i irealizma tradicionalnih funkcija i ambicija, kao ono što je nataloženo u povijesnom sjećanju i institucionalizirano u intelektualnom načinu življenja.

Postmodernizam proklamira gubitak nečega čijeg posjedovanja nismo bili svjesni dok nismo naučili nešto o gubitku. To stajalište o prošlom moder-

nizmu koji stvara rasprava o postmodernizmu je prikazano kao tjeskoba i nelagodnost, kao model u kojem se tjeskoba i nelagodnost ne bi smjele pojaviti (to je stajalište o društvu za koje je Raymond Williams 1975. rekao da je »oduvijek postojalo«). Pojam modernizma ima danas prilično različit sadržaj od onog koji je imao prije početka rasprave o postmodernizmu; postoji mala nedoumica u pitanju je li on istinit ili iskrivljen. On postoji, njegovo značenje proizlazi iz te debate, i ima smisla samo združen s drugom stranom suprotnosti — pojam postmodernizma, kao negacijom bez koje bi kasniji koncept bio besmislen. Rasprava o postmodernizmu generira vlastiti pojam modernizma, sačinjen od svih onih stvari u pomanjkanju kojih se nalazi pojam postmodernizma.

Tjeskoba iz koje se rodio koncept postmodernizma i slika prošlog modernizma je nejasna i difuzna, ali usprkos tome prilično stvarna. Javlja se iz osjećaja da usluge, koje su intelektualci najbolje osposobljeni ponuditi i iz kojih je proizašao njihov osjećaj društvene važnosti, danas nije lako odrediti; i zahtjev za takvim uslugama ipak je mnogo manji od očekivanog. To je osjećaj koji vodi ka »krizi statusa«; to je priznanje da bi se o reprodukciji statusa, na koju su se intelektualci navikli kao na svoje pravo, sada trebalo dobro promisliti kao i o reorijentaciji uobičajenih postupaka.

Uloga ove dvojbe je zapravo zahtjev za mjerodavnim rješenjem problema kognitivne istine, moralnog rasuđivanja i estetske sklonosti. Razumije se samo po sebi da je važnost takvih usluga odraz veličine i karakter zahtjeva za njima; odustajanjem od potonjega, njihov *raison d'être* je istrošen. U tom smislu, zahtjev o kojem se radi, naglašava tu važnost iz postojanja društvenih snaga koje trebaju autoritet kognitivnog i normativnog prosuđivanja kao legitimitet svoje zbiljske dominacije ili težnje za njom. Moraju postojati takve snage; one moraju imati potrebu za takvim legitimitetom; i intelektualci moraju zadržati monopol na tu težnju. »Krizna statusa« ima smisla ako se uzme u obzir podrovanost uvjeta koji omogućuju status intelektualca u barem tri krucijalna slučaja.

Prije svega, uznapredovala erozija globalne strukture dominacije, koja u isto vrijeme kada se javljaju moderni intelektualci daje dokaze realnosti koji stvaraju samopouzdanje na Zapadu, imala je svoje uporište. Superiornost Zapada nad ostatkom svijeta potrajala je skoro tri stoljeća. Vrijeme modernizma je bilo obilježeno aktivnom superiornošću: dio svijeta je konstituirao ostatak kao inferioran, zaostao, još neprerađen »sirov materijal«, ili kao privremeno postojeći ostatak prošlosti. Sve što se nije moglo dovesti do višeg standarda, bilo je jasno određeno za egzistiranje u podređenosti. Zapadnjačka praksa je odredila ostatak svijeta kao prilagodljivu tvar prema zadanom obliku. Ta aktivna superiornost je značila pravo na obraćivanje, na kreiranje odgovarajućeg stila života za druge, kako bi se odbili podržati stilovi života koji ne odgovaraju tom planu.

Takva superiornost je mogla opstati sve dok negirani autoritet nije pokazao znake samopotvrđivanja, a planovi postali nesavladivi. Historijska dominacija mogla bi se interpretirati kao univerzalna i apsolutna, sve dok je mogla vjerovati da bi je budućnost potvrdila kao takvu; univerzalnost zapadnjačkih običaja (apsolutnost zapadnjačke dominacije) doimala se kao stvar vremena. Razlozi za sigurnost i samopouzdanje nisu mogli biti jači. Ljudska

realnost je izgledala kao predmet nepokolebljivih zakona, a jače («progresivne») vrijednosti htjele su istisnuti, tj. iskorišteniti slabije («nazadne»). To je bila historijski dana sigurnost, građena na superiornosti snaga koje su težile ka univerzalnoj dominaciji, koja je bila artikulirana kao sveukupnost kriterija istinitosti, rasuđivanja i sklonosti; strategija koju je takva artikulacija legitimizirala, bila je u zamjeni snaga temeljenih na univerzalnoj i aktivnoj dominaciji, planovima koje je određivala univerzalna nauka, etika i estetika.

Sigurnost nedavne prošlosti je sada, u najboljem slučaju ismijavana kao naivnost, a u najgorem je slučaju podvrgnuta oštroj kritici kao etnocentrična. Nitko, osim najzagriženijih konzervativaca, danas ne vjeruje da zapanjački način života, ili onaj stvarni ili onaj idealizirani («utopijski»), može ikada postati univerzalan. Nema na pomolu društvene snage koja (uključujući one koje su uperene protiv globalne dominacije) ide za tim da postane univerzalna. Potraga za univerzalnim standardima je iznenada postala bezrazložna; ne postoji vjerodostojan »historijski agent« kojem bi se mogla povjeriti otkrića. Nepraktičnost potkopava interes. Zadatak utemeljenja univerzalnih istinosti i moralnosti nije izgledao tako važan. Nepodupiran htijenjem, on se sada čini kao zaveden na pogrešan put i nerealan.

Drugo, čak i ograničene snage, lišene općesvjetskih ambicija, izgledaju manje sposobne da prihvaćaju rezultate rasprava. Vrijeme kada su svremenim intelektualci rođeni bilo je jedno od velikih »potresanja«; sve čvrsto se raspalo, sve sveto je oskrvnuto... Novonastala apsolutistička država nije se suočila sa zadatkom skretanja starih snaga; ona je morala kreirati sasvim novu vrstu društvene snage, sposobnu da nosi teret socijetalne integracije. Zadatak je obuhvaćao rušenje onih mehanizama društvene reprodukcije koji su bili bazirani na komunalnoj tradiciji. Njegovo je izvršenje uzelo oblik »kulturne kampanje«; to znači praktičnu destrukciju komunalne baze društvenih snaga i teoretsku delegitimizaciju njihovog autoriteta. Suočena s takvim zadacima, država je nužno trebala »legitimitet«.

Mais où sont les croisades d'autant? Današnja politički dominacija može reproducirati samo sebe koristeći efikasnija i manje skupa sredstva od »legitimnosti«. Weberov »legalno-racionalni legitimitet« je, u biti, pojam koji govori o preobilju legitimnosti. Moderna država je djelotvorna bez autoritativnosti; točnije, njena djelotvornost ovisi u velikoj mjeri o prikazivanju autoriteta irelevantnim. Nije više važno za djelotvornost državne moći i za reprodukciju političke dominacije je li društveno područje pod dominacijom jedinstveno i jednoobrazno i koliko su svojstvene vrijednosti koje mogu zagovarati.

Sredstvo legitimnosti je zamijenjeno s dva komplementarna sredstva: sedukcijom i represijom. Obje zahtijevaju osposobljene stručnjake i obje privlače sve veći dio educirane elite. Nijedna nema potrebu ili mjesto za te »hard-core« intelektualce čija je ekspertiza »legitimitet«, tj. dokazati da je ono što je učinjeno potpuna i apsolutna istina.

Sedukcija je prevladavajuće sredstvo integracije (reprodukcije dominacije) u potrošačkom društvu. Moguće je da jednom tržište uspije u stvaranju potrošača ako se bazira na sebi samom. Tržišna zavisnost je postignuta kroz destrukciju takvih mogućnosti (tehničkih, društvenih, psiholoških, egzistencijalnih) koje nemaju za nuždu posljedicu koristi od artikala koji se dobro

prodaju; što je destrukcija kompletnija, to potrebnije postaju nove vještine koje ističu tržišne potrebe. Tržišna zavisnost je zagwarantirana, i jednom samosvjesni ljudi, sada potrošači, moraju se prilagođavati logici tržišta. Mnogo se raspravlja o stvaranju potreba na tržištu. Nove tehnološke, sociološke, psihološke i egzistencijalne vrijednosti potrošača takve su da su u vezi s artiklima koji se dobro prodaju; racionalnost znači sposobnost donošenja pravih odluka pri kupovanju, dok je težnja za sigurnošću zadovoljena uvjerenjem da su donesene odluke uistinu prave.

Represija zastupa »panoptičku« moć, koju je najbolje opisao Foucault (1977). Primjenjuje nadzor, usmjerena je na podvrgavanje disciplini, i raspršena je (učinjena je nevidljivom) na mnogobrojne institucionalizacije stručnog znanja. Represiju kao sredstvo dominacije-reprodukcije sedukcija nije napustila. Vrijeme represije nije prošlo i njena korisnost nije na pomolu, ali može postati nesnosna i djelotvorna sedukcija. To je stalna, zbiljska prisutnost represije kao održive alternative koja sedukciju čini neosporenom. Pored toga, represija dominira područjima kojima sedukcija ne može i za koja nije određena: ostaje prevladavajuće sredstvo podređivanja važne margine društva koju ovisnost o tržištu ne može apsorbirati i stoga je, u tržišnom smislu, čine »nepotrošači«. Takvi »nepotrošači« su ljudi ograničeni na zadovoljenje svojih elementarnih potreba; ljudi čiji životni cilj ne prelazi granicu čiste egzistencije. Proizvodi koji služe potonjoj svrsi nisu, u pravilu, atraktivni kao potencijalna roba za prodaju; oni služe potrebama nad kojima tržište nema kontrolu i tako potkopavaju ovisnost o tržištu. Represija mijenja tržišnu neatraktivnost nepotrošača u neatraktivnost alternativa tržišne zavisnosti.

Sedukcija i represija čine legitimizaciju suvišnom. Struktura dominacije se sada može reproducirati, čak mnogo efikasnije, bez traženja rješenja o legitimitetu; tako bez tog rješenja, intelektualcima rasprave o legitimitetu postaju specijalnost. Habermasova »kriza legitimizacije« ima smisao kao intelektualna percepcija »krize« koja je prouzročena sve evidentnijom irelevantnošću legitimiteta. To se sve više podudara s rastućom slobodom rasprava. Postoji indiferentnost u dijelu političkih snaga koja slobodu intelektualnog rada čini mogućom. Indiferentnost, opet, proizlazi iz odsutnosti interesa. Intelektualna sloboda postaje moguća kada se političke snage oslobode ranije ovisnosti o legitimnosti. To je razlog zašto slobodu, koja dolazi paralelno s irelevancijom, intelektualci ne prihvaćaju s potpunim entuzijazmom.

Ono što više od ičeg drugog sprečava intelektualce da se raduju je povlačenje vladinih snaga koje ne znači odmah da će napušteno područje postati njihova domena. Ono što je država napustila preuzele su snage kojih su se intelektualci manje držali.

Postavlja se problem kulture. Kultura je područje društvenog života koje je definirano kao da se ponovo utvrđuje društvena funkcija koju su svojatali intelektualci. Ne može se objasniti značenje tog pojma bez osvrta na ljudsku »nesavršenost«, na potrebe edukatora i općenito, na potrebe »ljudi od znanja«, na prirodu te nesavršenosti i na viziju društva kao na kontinuiranu »javnu panel-diskusiju«. Drugim riječima, ideja kulture utemeljuje znanje u ulozi moći i istovremeno dovodi do legitimizacije te moći. Kultura uključuje moć obrazovane elite i znanje kao moć; ona označava institucionalizirane mehanizme te moći — znanost, školstvo, umjetnost.

Neki od tih mehanizama, odnosno neka područja njihove primjene, ostaju u vezi s represivnom funkcijom države, ili sa zadacima koji proizlaze iz uloge države u reprodukciji potrošačkog društva (u reprodukciji uvjeta za integraciju-kroz-sedukaciju). Sve dok je to tako, država djeluje kao zaštitnik-i-cenzor osiguravajući sredstva, ali i sačuvavši pravo da odlučuje o zadacima i vrijednostima njihovih rezultata. Pomiješana uloga države odbija se o pomiješanu reakciju obrazovane elite. Zahtjevi za više državnosti pomiješani su s protestima protiv uplitanja birokracije. Ne postoji manjak spremnosti obrazovanih da služe; niti ima manjka kriticizma o slijepoj pokornosti.

Neki drugi mehanizmi, odnosno neka druga područja njihove primjene, nemaju takvu važnost. Oni su po pravilu »podsredstva«, ali na drugi način dopuštaju mala politička uplitanja. Oni su dopušteni. Čak i oni najikonoklastičniji njihovi rezultati ne uspijevaju probuditi željeni gnjev vladajućih klasa, i u većini su slučajeva prihvaćeni sa staloženošću.

Izazovne kapitalističke vrijednosti potiču uznemirenost sve dok kapitalistička dominacija ne ovisi o prihvaćanju tih vrijednosti. Pa ipak, oslobođenje od političkog uplitanja ne rezultira slobodom za intelektualnu kreativnost. Novi zaštitnik-i-cenzor popunjava vacuum koji je ostavilo povlačenje države: tržište.

Postoji i treći odnos, unutar kojeg je intelektualni status shvaćen kao podrovan. Štoga bile njihove druge ambicije, intelektualci uvijek shvaćaju kulturu kao svoje privatno vlasništvo; oni je stvaraju, oni žive u njoj, oni joj čak daju i ime. Eksproprijacija tog pojma mnoge vrijeđa. A da li se uopće radi o eksproprijaciji? Zasiurno, intelektualci nikad nisu kontrolirali »popularnu« potrošnju kulturnih produkata. Kada su osjetili da su jaki, vidjeli su sebe kao članove kruga »potrošača kulture«, što je bilo važno. Sada je krug ljudi željnih da se pridruže potrošnji kulture narastao do neslućenih razmjera — postao je, uistinu, »masovan«. Ono što vrijeđa nije toliko eksproprijacija, koliko je to činjenica da intelektualci nisu pozvani da stoje za kormilom te zapanjujuće ekspanzije. Umjesto njih, tu je masa izdavača, TV menagera i drugih »kapitalista« i »birokrata«. Zamisao je oduzeta intelektualcima i stavljena u djelovanje u kojem mudrost nema utjecaja.

U drugom smislu, ono što se dogodilo je uistinu eksproprijacija, a ne samo »krađa probitka«. U suvremenom svijetu intelektualne snage bile su mobilizirane za ogroman posao preokreta — kulturna kampanja, koja je uključivala obnavljanje ili iskorjenjenje totaliteta, reproducirala je načine življenja. Pothvat je bio usmjeren na rast moderne apsolutističke države i na njemu potrebu za legitimitetom. Zbog ranije navedenih razloga, više se ne radi o tome. Prirodni način života nije se vratio nezavisnoj reprodukciji; postoje drugi koji time upravljaju — ovaj put su to tržišni agenti, a ne akademija. Nekad su išli za uništenjem »sirove, nauke« tradicije, a sada žele zbog transformacije »istinske, izvorne (folk) kulture« u »masovnu«.

Budućnost ne obećava poboljšanje; moć tržišnih snaga nastavlja rasti, njihov apetit još brže, i za sve veći dio educirane elite moto »ako ih ne možeš pobijediti, pridruži im se« dobiva na popularnosti. Čak se i za intelektualne sfere, koje su još izvan dosega tržišnih snaga, osjeća da su pod tim utjecajem. Intelektualci su bili ti koji su u nekad skeptično stanovništvo, usadali potrebu za obrazovanjem i informiranjem. Ovdje se, također, njihov uspjeh okre-

nuo u neuspjeh. Tržište je suviše nestrpljivo da zadovolji te potrebe. Ponudom nove DIY (elektronske) tehnologije, tržište će pobrati bogate plodove popularnog uvjerenja da je obrazovanje ljudska obveza i da je (svaka) informacija korisna. Time će tržište postići ono za što su se intelektualci borili uzalud: pretvorit će potrošnju informacija u ugodnu, zabavnu razbibrigu. Obrazovanje će postati jedan od mnogih oblika zabavljanja. Doseći će vrhunac svoje popularnosti i najnižu razinu svoje vrijednosti kada će ga prosuđivati novo-stvoreni standardi intelektualaca.

Ta tri načina razvoja događaja o kojima smo govorili idu dijelom, ako ne i potpuno, prema objašnjavanju tog osjećaja tjeskobe, izgubljenosti, nesnažljivosti, koji konstituira pojam »postmodernizma«. Kao po pravilu, međutim, intelektualci teže da jasno opredijele svoju vlastitu društvenu situaciju i probleme koje ona stvara, kao situaciju cijelog društva i njegovih sistemskih ili socijalnih problema. Način na koji je prijelaz iz »modernizma« u »postmodernizma« bio izveden nije izuzetak. Oni koji ga artikuliraju ne skrivaju se tako potpuno, kao u prošlosti, iza uloge »organskih intelektualaca«; i činjenica da djeluju kao »organski intelektualci osobno« je čak evidentna, tj. lakše ju je otkriti. Definicije i »modernizma« i »postmodernizma« se odnose na takve karakteristike svake pojedine društvene situacije koje imaju direktnu i krucijalnu važnost za status, ulogu i pristup intelektualca.

Glavna karakteristika pripisana »postmodernizmu« je ona o permanentnom i nesmanjenom pluralizmu kultura, o zajedničkoj tradiciji, ideologijama, stilovima života ili »igramama riječi« (language games). Stvari koje su pluralističke u postmodernističkom svijetu, ne mogu se razvrstati u evolucionističkom vremenskom toku kao inferiorne ili superiorne etape; niti se mogu klasificirati kao »dobra« ili »loša« rješenja zajedničkih problema. Nikakvo znanje se ne može procijeniti izvan konteksta kulture, tradicije, jezika itd. koji ga čini mogućim i koji mu daje značenje. Stoga nema upotrebljivih kriterija validacije koji bi se mogli opravdati »izvan konteksta«. Bez univerzalnih kriterija problem postmodernističkog svijeta nije kao globalizirati superiornu kulturu, nego kako osigurati komunikaciju i uzajamno razumijevanje među kulturama.

Viđen iz te perspektive »modernizam« izgleda kao osvrt na vrijeme kada pluralizam još nije bio unaprijed stvoren zaključak; ili na vrijeme kada neiskorjenjivost pluralizma nije prepoznata kako treba. Relativnost znanja može se shvatiti kao smetnja. Srednja vrijednost se — u teoriji i praksi — može tražiti radi istjerivanja duha relativizma jednom i zauvijek. Kraj uskogrudnih shvaćanja i stilova života bio je blizu. To je bila prilika — nekad realna, sada izgubljena. A možda je to bila iluzija od saamog početka. U prvom slučaju postmodernizam označava nestajanje modernizma. U drugom slučaju znači korak dalje. U oba slučaja znači postupno shvaćanje o uzaludnosti suvremenih snova o univerzalizmu.

Čitalac će primijetiti da je »modernizam« definiran sa stajališta »postmodernizma«, a ne obratno; svi pokušaji da postupimo na suprotan način dovede do vjerovanja da je ono oko čega se sukobljavamo u mišljenjima artikulacija logičnog »historijskog procesa«, a ne re-evaluacija prošlosti (zajedno s okrivljavanjem »telosa« kojeg prošlost nije bila svjesna). Ako pojam »postmodernizma« nema drugih vrijednosti, ima barem ovu: osigurava novu, vid-

ljivu svrhu iz koje neki aspekti ovog svijeta, koji su se pojavili kao posljedica prosvjetiteljstva i kapitalističke revolucije, stječu važnost i pretvaraju se u glavni predmet rasprave.

Čitalac će također primijetiti da pokušavam definirati oba pojma na način kao da stvaram njihovu međusobnu značajku nezavisnosti od »egzistencijalnog« probema — da li ih razlikuju njihovi uvjeti ili njihovo opažanje. Moje je mišljenje da je ovaj par pojmova o kojima raspravljamo važan prije svega u kontekstu samosvjesnosti intelektualaca i u odnosu na način na koji intelektualci uviđaju svoje mjesto i društvu, zadatke i strategiju. To ne smanjuje značenje pojmova. Naprotiv, sve dok se nastavlja obveza »zapadnjačke kulture«, način na koji su ta dva pojma ovdje definirana, prezentira ih kao najveće suprotnosti, koje su usmjerene zato da uhvate tendenciju društvene promjene u današnje vrijeme. Promjena sklonosti, intelektualne atmosfere, samorazumijevanja itd., koju sadrži ta nejasna, ali postojeća tjeskoba, i koju je pretpostavka o »dolasku postmodernizma« nastojala dohvatiti, ima uistinu dalekosežne posljedice za strategiju intelektualnog rada općenito — posebno za sociologiju i socijalnu psihologiju. Ona zaista ima jak utjecaj čak i na »tradicionalne« način bavljenja socijalnom studijom. Nema potrebe da stare procedure budu ukinute. Netko može jednostavno izjaviti da je cijela ideja o »postmodernizmu« varka, da su nekrolozi o »modernizmu« preuranjeni, da je potreba reorijentiranja nečijeg programa nepostojeća — i tvrdoglavo ide tamo gdje je već netko prije bio i kamo su nečiji prethodnici željeli ići. Netko može reći da je pronalazjenje čvrstih i nepokolebljivih kriterija istinskog znanja, istinskog tumačenja, obranjive etike, nepatvorene umjetnosti itd. još uvijek neosporen i glavni zadatak. Nitko nikoga ne može spriječiti da tako postupi. Na golemom području akademije postoji prazan prostor za sve vrste stručnih poslova, i način na koji su ti poslovi bili historijski institucionalizirani, pokazuje se praktički imun na pritiske koji se ne mogu shvati kao neprevedive varijacije vlastitog unutarnjeg sistema; takvi pritisci imaju svoju vlastitu snagu, njihova dinamika se podvrgava samo unutrašnjoj logici, oni rezultiraju onim čime su sposobni rezultirati, a ne onim što se zahtijeva ili traži od njih; pokazujući svoj vlastiti, u sebi stvoren opseg uspjeha kao svoj legitimitet, mogu se nastaviti reproducirati unedogled. Točno je za te pritiske smatrati da imaju izrazito filozofijski karakter; oni zahtijevaju dohotke svojih izvršilaca, i zato su manje izloženi pogubnim posljedicama povlačenja društvenog priznanja.

Čak i sa svojom samo-reprodukcijom osiguravaju tradicionalne oblike filozofiranja nasuprot današnjim izazovima koji se moraju odvojiti od svojih interesa. Sada su prisiljeni legitimizirati svoju deklariranu svrhu — nešto što se (barem od Descartesa) samo po sebi podrazumijevalo. Gotovo tri stoljeća relativizam je bio malin génie evropske filozofije, i svatko tko je bio osumnjičen da nije dovoljno odlučno iznio svoj stav protiv njega, morao se braniti protiv užasnutih optužbi u koje nitko nije sumnjao. Sada se stanje promijenilo — svi oni koji traže univerzalne kriterije moraju dokazati neispravnu prirodu relativizma; sada oni moraju opravdati svoju mržnju prema relativizmu, i osloboditi se optužbi o dogmatizmu, etnocentrizmu, intelektualnom imperijalizmu ili bilo čemu drugom što sadrže njihovi radovi kada su promatrani s gledišta relativizma.

Manje filozofski, a više empirijski usmjerene varijante tradicionalnih studija su čak manje uspješne. Suvremena empirijska sociologija razvila se kao odgovor na potrebu današnje države, služeći »ukupnoj birokraciji« društva. Metode i sposobnost empirijske sociologije bile su prilagođene potrebi društva za aparatom »socijalnog managementa« i mogućnostima koje su iz toga proizašle; društveno — menadžerski zadaci bili su širokih razmjera, kao i sredstva dodijeljena za njihovu provedbu. Sociologija se specijalizirala za razvijanje sposobnosti upotrebe masa i statističkih istraživanja; u prikupljanju informacija o »masovnim trendovima« i administrativnim mjerama koje je moguće preusmjeriti, ona pojačava ili ograničava takve trendove. Jednom institucionalizirane, raspoložive vještine empirijske sociologije odredile su vrstu istraživanja koju mogu konstruirati i provoditi. Kakva god bila ta vrsta istraživanja, ona redovito zahtijeva golemo sredstva — a tako i bogatu birokratsku instituciju koja ih može osigurati. Progresivno oslobođenje kapitala od rada, opadanje važnosti »re-komodifikacije« zadataka, postepena zamjena sedukcije represijom kao glavnog sredstva društvene integracije, prebacivanje odgovornosti za integraciju s državne birokracije na tržište — sve to govori o teškoćama tradicionalnih empirijskih istraživanja, jer državna birokracija gubi interes da ih financira.

»Krizna (empirijske) sociologije« o kojoj se mnogo raspravlja je, dakle, stvarna. Empirijska sociologija je suočena s izborom između traženja nove društvene aplikacije svojih metoda i traženja novih metoda. Interes državne birokracije je sužavanje rukovođenja »redom i zakonom« tj. zadatak usmjeren na dio populacije koja se ne može regulirati mehanizmom sedukcije. Postoje i privatni birokrati zaduženi za rukovođenje sedukcijom, kojima može, ali i ne mora zatrebati empirijska sociologija, ovisno o stupnju do kojeg su potonji sposobni i spremni preorijentirati i popraviti svoje profesionalno znanje za nove, ne potpuno jasne zahtjeve.

Za zaključimo: ako radikalni manifesti proklamiraju kraj sociologije i socijalne psihologije »kakve ih poznajemo«, izgledaju neosnovane i jednako neuvjerljive izjave da se ništa važno nije dogodilo i da nema ničeg što bi zaustavilo »uobičajeni posao«. Forma koju su stekle sociologija i socijalna psihologija, retrospektivno opisana kao »modernizam«, je stvarno prokušana u trenutku nezapamćene kritike. Sve dok ni u tim slučajevima nije osuđena na propast, mora se prilagoditi novim uvjetima da bi se samoreproducirala.

Vratit ću se sada tim konkretnim razvojima događaja u sociologiji koji obuhvaćaju (javno ili implicitno) novonastalu situaciju i potrebu radikalne reorijentacije zadataka i strategija socijalne studije.

Jedan razvoj događaja je već primijećen. Njegov pravac je jasno pokazala asimilacija Heideggerovih, Wittgensteinovih, Gadamerovih i drugih »hermeneutičkih« tema i ideja. Razvoj ističe pravac sociologije kao, prije svega, vještine interpretiranja. Kakvo god bilo iskustvo, postoji ono koje može postati objekt socijalne studije — ono je usađeno u svojem vlastitom svijetu, u komunalnoj tradiciji, pozitivnoj ideologiji, stilu života. Imena za to »nešto« u koje je usađeno iskustvo su mnoga i različita, ali ono što uistinu vrijedi nisu imena, nego inherentan pluralizam tog »nešto« koje sva ta imena naglašava više od bilo čega drugog. Tako postoje mnogi »svjetovi«, mnoge »tradicije«, mnogi »jezici«. Nema vidljivog stajališta koje bi reduciralo tu raznolikost. Jedina razumna kognitivna strategija je najbolje izražena u Geertzovoj

(1973) ideji »opsežnog opisa« (thick description); pronalaženje značenja tuđeg iskustva kroz nastojanje da se pronikne u tradiciju (način života, životni svijet itd.) koja ga konstituira i onda tumači, sa najmanjim mogućim gubitkom, u obliku prilagođen za nečiju vlastitu tradiciju (način života, životni svijet itd.). Više od obraćenja na drugu ideju, koja bi predstavljala zadatak »križno-kulturalnih« sukoba u kontekstu »ortodoksne« društvene nauke, očekuje se »oboгаćenje« svoje vlastite tradicije, kroz pripojenje drugih, do sada nepristupačnih iskustava, čije je značenje dano u okviru »interpretativne sociologije«.

Kao interpretatori, sociolozi se ne bave više saznanjem o »istinitosti« iskustva koje interpretiraju — i tako se princip »etnometodološke nepristranosti« može, iz šokirajućeg krivovjerja, kakav je nekad bio, pretvoriti u novu ortodoksiju. Jedino što razlikuje sociologe-interpretatore kao profesionalce je ispravnost interpretacije; ovdje se njihov profesionalni identitet stručnjaka (tj. vlasnika vještina koje su nepristupačne nestručnoj i nekvalificiranoj javnosti) nanovo uspostavlja. Pretpostavka da je svijet pluralistički i izražavanje međusobno priopćivih poruka njezin je glavni problem kojim se bavi. Ono što je najpotrebnije je stručnost u načelima korektne interpretacije. Potrebna je čak i onim snagama koje nisu više uperene ka totalnoj dominaciji i koje ne gaje više univerzalističke ambicije; njima je potrebna ta stručnost radi pukog opstanka.

Kao i sve pozicije, i ova ima svoj radikalni ekstrem. Dopuštanje pluralizma ne mora rezultirati interesom za interpretaciju i tumačenje ili, što se toga tiče, društvenim uslugama koje sociologija može pružiti. Oslobođenje od često neugodne dužnosti, koju je sociologija morala izvršiti u eri modernizma, neki mogu doživjeti s olakšanjem — kao dolazak istinske slobode intelektualnog rada. To je uistinu pojava slobode — iako slobode vezane s irelevancijom: oslobođenje od nametljivog uplitanja dijela snaga pobijedilo je pod uvjetom odricanja od utjecanja na njihove akcije i rezultate. To je privlačna mogućnost: ući potpuno u nečiju diskusiju gdje se taj netko osjeća kao kod kuće, iskusiti cjepidlačenje koje takva rasprava zahtijeva i čini mogućom, uzeti nezainteresiranost nečijeg rada kao znak njegove vrijednosti, ponositi se pobjedom i dragocjenim trudom za koji ostatak korumpiranog svijeta nema (privremeno — netko bi dodao, tražeći utjehu u nadi) smisao.

Nečija vlastita zajednica, tradicija, način života itd. je ona koja određuje lojalnost; kolikogod bila mala, ona osigurava jedino mjesto gdje bitna vrijednost diskusije može biti njegovana. Povrh svega, spoznaja o uzaludnosti univerzalnih kriterija do koje je došao postmodernizam dozvoljava da egocentrični interesi obrađuju sve izvan sfere kriticizma. Ništa nikoga ne može spriječiti da se što je moguće više približi sociološkom ekvivalentu pojma *l'art pour l'art*.

Dvije postmodernističke strategije sociologije i socijalne psihologije o kojima se mnogo raspravlja su, svaka na svoj način, dosljedne i održive. Pro-matrane iznutra, obje izgledaju nepovredive. S institucionaliziranom uvriježenošću koja im je dana imaju zamjetljivu šansu za opstajanje i neizmjernu autoreprodukciju. Kakva god bila kritika ovih strategija, može doći samo izvana, i tako im mali učinak.

Takva kritika obuhvaća privrženost namjerama koje upućene osobe nisu obavezne dijeliti. Trebala bi citirati shvaćanje uloge sociologije koje upućeni

imaju razloga odbiti. U stvari, takva kritika bi trebala definirati svoje vrijednosno opredjeljenje, osobito za najvišu poziciju koja je dodijeljena društvenoj relevantnosti sociološke rasprave.

Kritika koju razmatramo može se, drugim riječima, uputiti samo s namjerom da sačuva nade i ambicije modernizma u periodu postmodernizma. Nade i ambicije o kojima je riječ odnose se na mogućnost razumno vođenog napretka ljudske situacije; napretka koji je određen stupnjem ljudske emancipacije. Modernizam se bavi porastom ljudske autonomije, ali ne autonomije koja zbog pomanjkanja solidarnosti rezultira usamljenošću; porastom intenziteta ljudske solidarnosti, ali ne solidarnosti koja zbog pomanjkanja autonomije rezultira ugnjetavanjem. Alternativna strategija za postmodernističku sociologiju bi trebala uzeti kao pretpostavku to da je dvostrana ambicija modernizma održiva mogućnost.

Ono što strategiju koja odbija određi se modernističkih («pre-postmodernističkih») obveza, čini postmodernističkom je bezobzirnost kojom premise priznaje kao tvrdnje; s uistinu »postmodernističkim« značajem takva se strategija odnosi na vrijednosti, a ne na zakone; na pretpostavke umjesto na porijeklo; na namjere, a ne na »proučavanja«. Određena je da djeluje bez zadovoljstva koje je jednom potjecalo iz uvjerenja da je »povijest bila na njenoj strani« i da su neizbježnost njenog posljednjeg uspjeha unaprijed jamčili neumoljivi zakoni zbilje (pleonazam: »zbilja« je neumoljivi zakon).

inače, nema oštrog prekida u kontinuitetu. »Meliorativna« strategija društvene nauke koja je stvorena za vrijeme modernizma, imala je dvije krajnosti: jedna je bila protiv totalističkih ambicija moderne države; država koja je posjedovala dovoljno sredstava i dobre volje da utisne zamisao o boljem društvu u nesavršenu realnost, bila je opskrbljena pouzdanim poznavanjem zakona koji određuju ljudsko ponašanje i uspješnim sposobnostima od kojih se traži da izazovu ponašanje prilagođeno suvremenim ambicijama. Druga, koja je bila zaokupljena suvremenošću čovjeka, težila je emancipaciji. Ljudima je bilo ponuđeno odgovarajuće saznanje o načinu funkcioniranja njihovog društva, tako da bi njihov način života bio vođen na svjestan i racionalan način, a uzročne spone, koje su činile njihove akcije istodobno djelotvornima i neprirodnima, postaju vidljive — i tako izložene kontroli. Da postavimo isto na drugačiji način: »meliorativna« strategija o kojoj govorimo dovela je do dvije vrste saznanja. Jedna je vrsta bila usmjerena na racionalizaciju državnih (općenitije: društvenih) snaga, a druga — na racionalizaciju individualnog ponašanja.

Ovisno o mjestu i vremenu, ili jedna ili druga od te dvije vrste, bila je u fokusu socioloških rasprava. Obje su bile prezentirane u svako doba i ne bi mogle nego biti ko-prezentirane — zahvaljujući neiskorijenjivoj dvosmislenosti načina na koji se svaka informacija o društvenoj realnosti može upotrijebiti. Ta dvosmislenost objašnjava odnose između društvene nauke i društvenih snaga, koji se mogu najbolje opisati kao odnosi ljubavi-mržnje, i čak za vrijeme srdačne suradnje bilo je znakova nepovjerenja prema sociološkim raspravama; ne bez razloga, političari su predviđali da takva rasprava može dobro potkopati, s jedne strane, posve isti hijerarhijski poredak koji, s druge strane, pomaže graditi.

Unutar postmodernističkog prikaza zastarjelih strategija ravnoteža između te dvije vrste saznanja vjerojatno se mijenja. Jedna okolnost koja takvo mijenjanje čini vjerojatnim već je spomenuta: to je otklanane državnih interesa iz svega, ali najviše iz točno definiranog sociološkog stručnog znanja; nimalo velikih planova, nimalo kulturnih kampanji, nimalo zahtjeva za legitimiziranje vizija i nimalo zahtjeva za modelima centralistički upravljanim racionalnim društvom. Ipak, efekat tog faktora još je više nagrizan postepenom erozijom nade da neuspjeh racionalnog društva može biti prouzročen slabošću sadašnjih upravljača društvenim procesom i da alternativa o »historijskom agentu« može pravilno postaviti stvari. Vjera u historijskog agenta da preuzme i kompletira obećanje modernizma koristeći uporište države — ta vjera je sve, samo ne iščezla. Prva od dvije vrste saznanja, koje je suvremena sociološka rasprava navikla potiskivati, je realna. Postoji priličan broj moćnih birokrata koji bi mogli savjetovati kako da se ljudi ponašaju različito i više prema svojim sklonostima. I oni će sigurno naći eksperte spremne da ponude takav savjet.

Mi smo raspravljali o mogućnosti, u kontekstu o strategiji, da se prizna da »postmodernizam« označava nove situacije i povode za ponovno razmatranje i ponovno određivanje zadataka i strategija. Za strategiju koja je usmjerena na očuvanje suvremenih očekivanja i ambicija u okviru novih uvjeta postmodernizma, pitanje **tko** koristi upravno znanje i radi kojeg **razloga** nije irelevantno. On bi priznalo takvo znanje korisnim samo u slučaju istinskog ili lažnog, još racionalizirajućeg sredstva. S gledišta političke moći, sve ovo umovanje je napretek. Gubeći interes za praktičnu aplikaciju sociološkog znanja, država će neminovno težiti k identifikaciji totaliteta sociološke rasprave s onim što je sekundarno u okvirima njenih granica, i tako je jasno uzeti u obzir kao subverzivnu snagu; kao problem, a ne kao rješenje problema.

Očekivano shvaćanje države je da djeluje kao samoispunjujuće proročanstvo; vraćajući sredstva i mogućnosti bez kojih prva vrsta saznanja ne može, gurnut će sociološku raspravu prema drugoj vrsti. Ona će samo pojačati tendenciju koju su pokrenuli drugi faktori. Između ostalog, netko bi mogao povezati neizbježnom rastuće razočaranje s društvenim upravljanjem kao nosiocem emancipacije: skretanje pažnje na vrstu saznanja koje mogu upotrijebiti individue u svojim naporima za povećanjem sfere autonomije i solidarnosti. To sve više i više slični na posljednju šansu emancipacije.

Do sada smo razmatrali »glavne« faktore. Postoji i jak »sporedni« faktor: spoznaja da obdarivanjem ljudi »sociološkom imaginacijom«, o kojoj je govorio C. W. Mills (1959) prije nekoliko godina, nije nikad bila tako važna kao sada, u uvjetima postmodernizma. Oslobođenje kapitala od rada čini mogućim oslobođenje države od legitimiteta; a to može značiti postepeno nagrizanje demokratskih institucija i suštinu demokratske politike. Za razliku od zadatka reproduciranja članova društva kao proizvođača, njihova reprodukcija kao potrošača ne proširuje nužno političku državu, i zato ne uključuje potrebu reproduciranja kao građana. »Sistemska« potreba za političkom demokracijom je istrošena i politička agencija ljudi kao građana ne može računati na reprodukciju centripetalnih efekata samolegitimizirajućih interesa države. Drugi faktori koji bi mogli zagovarati takvu reprodukciju isto izgledaju nesigurni u pogledu sklonosti da političke konflikte promijene u nepolitičke i

demokratski neodgovornu sferu tržišta, i u pogledu prepuštanja u svrhu mijenjanja »stvaranja potreba« u »normativnu regulaciju«, kao glavnih metoda systemske reprodukcije (osim za dio društva koji tržište ne može ili ne želi asimilirati). Ako su te tendencije dobro opažene, znanost koja se brine za pojedince s razumijevanjem načina na koji društvo djeluje, ne može biti dovoljno jaka da spriječi njihove posljedice.

To nas vodi na, ne potpuno nepoznato područje; neki bi rekli tradicionalno. Treća od pojmljivih strategija sociologije u uvjetima postmodernizma, usredotočila se na onu istu stvar na koju se sociološka rasprava usredotočila kroz svoju historiju; na povezivanje vidljivih biografija s nevidljivim društvenim procesima, na razumijevanje onoga što pokreće društvo, da bi ga pokrenula na više »emancipatorski« način. Samo je takvo društvo novo i različito od onog koje je bilo povod sociološkim raspravama. Stoga, »fokusiranje na isto« znači fokusiranje na nove probleme i na nove zadatke.

Mislim da bi sociologiju, koja je usmjerena na kontinuitet suvremenog interesa u uvjetima postmodernizma, trebalo razlikovati ne po procedurama i namjeri sociološkog rada, kao što druge postmodernističke strategije sugeriraju — već po novom **objektu** istraživanja. Sve dok postoji zanimanje za tu strategiju, ono što je veoma važno je to da se društvo (njezin objekt) mijenja; to ne znači nužno da su njeni interesi bili zavedeni na pogrešan put i da krucijalni novitet nisu uvažili stari način djelovanja sociologije i »otkriće« novih načina djelovanja. Opisujući strategiju sociologije o kojoj govorimo, netko bi je nazvao »sociologija potrošačkog društva«, a ne »post-Wittgensteinova« ili »post-gadamerska« sociologija. Drugim riječima, strategija je usmjerena na sociologiju postmodernizma, a ne na postmodernističku sociologiju.

Postoji velik broj specifičnih »postmodernističkih« pojava koje čekaju sociološku studiju. Prisutan je proces ubrzanog oslobođenja kapitala od rada; umjesto da ostatak društva privuče u ulogu proizvođača, kapital ih nastoji privući u ulogu potrošača. To znači da se zadatak društva pod utjecajem kapitala ne sastoji u, kao prije, »re-komodifikaciji rada«, i to znači da ne-proizvođači današnjice nisu »rezervna armija rada« i ne teže i ne pripremaju se za povratak tržišta rada. Ta krucijalna činjenica njihovog života još je sakrivena u svijesti, u svijesti njihovih političkih tutora i sociologa koji ih proučavaju putem historijske uspomene društva koja se neće i ne može vratiti. Novi siromasi nisu na socijalni, kulturni i sistemski način jednaki starim siromasima; suvremena »depresija«, koja se manifestira u masovnoj i stalnoj nezaposlenosti, nije vijest iz dnevnog izdanja tridesetih godina (netko čuje za siromašnoga koji gubi posao, ali ne čuje za bogatoga koji se baca s prozora). »Dvacionalno« društvo čini suprotnost između »sedukcije« i »represije« kao sredstva društvene kontrole integracije i reprodukcije dominacije. Prva se temelji na »tržišnoj zavisnosti«; u zamjeni starog životnog iskustva novim koje se ne može uspješno iskoristiti bez posredovanja tržišta; u mijenjanju nezadovoljstva i konflikta s područja političke borbe na područje artikala i zabave; u odgovarajućem preusmjeravanju potreba radi racionalnosti i sigurnosti, i u rastućoj veličini na tržište orijentiranog svijeta, tako da se može prilagoditi totalitetu životnog cilja, čineći druge aspekte systemskog konteksta nevidljivima i subjektivno irelevantnim. Druga se temelji na normativnoj regulaciji koja je dovedena do ekstrema, na penetraciji »privatne« sfere, u osla-

bljivanju objekata normativne regulacije kao autonomnog sredstva. Važno je znati kako se ta dva načina društvene kontrole nadopunjuju i podržavaju; i efekti njihove dualnosti naginju političkoj moći, institucijama i građanskom pravu.

Netko može pretpostaviti — u toku daljnjeg izučavanja — da, dok kontrola putem represije uništava autonomiju i solidarnost, kontrola putem sedukcije generira tržišnim sredstvima koji služe interesima i jedne i druge, i tako uspješno zamjenjuje pritiske koje takav interes koristi iz političke sfere, u isto ih vrijeme pregrupirajući u reprodukciju pogubne dominacije. Na taj način suprotne alternative, koje determiniraju granice i kretanje strategija u postmodernističkom društvu, neutraliziraju moguću prijetnju za sistemsku reprodukciju, koja bi mogla nastati iz nezadovoljenih ambicija autonomije i solidarnosti.

Te alternative mora istraživati svaka sociologija koja se ozbiljno želi baviti fenomenom postmodernizma. Svjesna postmodernističkog stanja koje istražuje, sociologija ne bi smjela umisliti da bi joj njene preokupacije, koje je vješto slijedila, pružile središnje mjesto u »historijskom procesu« kojem je jednom težila. Problematika koju smo opisali će vjerojatno ozlovoljiti, a ne privući one koji upravljaju redom i zakonom. Sociologija koja je određena da ide tim putem trebala bi se pripremiti za nezgodan položaj nepopularnosti. Usprkos tome, izbor između dvije mogućnosti je irelevantan. To je, izgleda izbor kojim sociologija ide prema dobu postmodernizma.

LITERATURA

1. Foucault, Michel (1977) »Discipline and Punish«, Harmondsworth: Allen Lane.
2. Geertz, Clifford (1973) »The Interpretation of Culture«, New York: Basic Books.
3. Gramsci, Antonio (1971) »Selections from the Prison Notebooks«, London: Lawrence Wishart.
4. Habermans, Jürgen (1976) »Legitimation Crisis«, London: Heinemann.
5. Mills, C. Wright (1959) »The Sociological Imagination«, Oxford: Oxford University Press.
6. Williams, Raymond (1975) »The Country and the City«, St Albans: Paladin.

ZYGMUNT BAUMAN je profesor sociologije na Univerzitetu u Leedsu. Njegovu posljednju knjigu »Legislators and Interpreters: On Modernity, Post-Modernity and the Intellectuals«, izdao je Polity Press 1987. godine.

(S engleskog preveća Dubravka Prndač)

IS THERE A SOCIOLOGY OF POSTMODERNISM?

ZYGMUNT BAUMAN

University of Leeds, Leeds

The author tries to establish the concept of postmodernism and thinks that it makes sense only if it represents a new self-assertion of an individual. In addition, he says that the name itself cannot be determined from the concept of modernism, because postmodernism as such, generates the concept of modernism.

The concept of postmodernism stems from the »status crisis« of a modern intellectual. Such crisis can be explained by destruction of ethnocentric glorification of the western way of life, also, by the crisis of legitimacy of a modern state in which the processes of seduction and repression make the legitimation superfluous as well as by the domination of the market in all spheres of living. If we liberate the political forces from their dependence on legitimacy, it is also possible to stay free from political interference though it will not result in free intellectual creativity, because with the withdrawal of the state, there comes a new protector and censor: the market. The market achieves the aims that intellectuals have looked forward in vain: it can transform the exchange of information into nice and pleasant leisure through which education reaches its top popularity and the lowest level of its value as it is being judged by newly-formed standards of intellectuals.

Postmodernism, therefore, proclaims the end of sociology and social psychology »such as they have been known to us« and denotes new situations and approaches of re-consideration and renomination of aims and strategies of sociology and social psychology.

In conclusion the author maintains that we should differentiate the sociology of postmodernism from the traditional sociology not only in the procedures and intentions of sociological endeavours but also in the **new object** of investigation.

(prevela Vera Arbanas)